

УДК: 351.777:504.06

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Шнипко В.С., студент, Романашенко О.А., доцент

(Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка)

Сільське господарство є одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки України завдяки потужному природо-ресурсному потенціалу, наявності великих масивів родючих ґрунтів, традиційній здатності населення працювати на землі, матеріально технічним засобам, а також зростаючому попиту на продовольство в Україні та світі.

Надмірна сільськогосподарська освоєність територій, інтенсифікація виробництва, які супроводжувалися посиленням антропогенного впливу на земельні ресурси, і трансформаційні процеси в аграрній сфері спричинили негативні явища в розвитку цієї галузі: деградацію земель, зменшення родючості ґрунтів, забруднення довкілля, зниження продуктивності угідь.

Унаслідок сільськогосподарської діяльності часто порушуються рівновага і “злагодженість” природних та виробничо-економічних процесів. З урахуванням сильної залежності сільського господарства України від природно-кліматичних умов, стану навколишнього середовища, а також його детермінованості соціально-економічними чинниками, екобезпека даної галузі стає визначальною проблемою розвитку суспільства, що робить актуальними дослідження сільського господарства з позицій екобезпеки, виявлення основних джерел небезпеки, рівня загроз та розробку способів їх запобігання чи усунення.

Науковими розробками, присвяченими проблемам раціонального землекористування, екологічної безпеки сільського господарства, еколого-економічним засадам землекористування тощо, займалися вітчизняні економісти аграрники та інші фахівці аграрного спрямування. Серйозні наукові праці щодо цих питань опублікували І.К. Бистряков, М.С. Богіра, П.П. Борщевський, В.М. Будзак, О.І. Гуторов, Г.Д. Гуцуляк, Б.М. Данилишин та інші.

Нині питання екобезпеки сільського господарства, запобігання ризикам у його розвитку, забезпечення сталого землекористування залишаються актуальними, а їх вирішення вимагає глибокого системного аналізу і наукового обґрунтування. Сільське господарство належить до тих галузей економічної діяльності, де закони природи тісно переплітаються з економічними законами, споконвічними людськими традиціями і виробничими навиками праці на землі.

Поняття «екобезпека сільського господарства» означає досягнення такого стану розвитку цієї галузі, за якого, ймовірно, можуть бути виключені прояви небезпеки. Ідеальним станом вважається відсутність явної небезпеки [1].

Серед природних процесів велику небезпеку для сільського господарства України можуть створювати такі явища, як ерозія, площинний змив ґрунту, вивітрювання, зсуви, просідання лесових порід, обвали, заболочування і підтоплення. Внаслідок негативного впливу природних чинників відбуваються

зміни в структурі ґрунтового покриву, що особливо характерно для схилів, де через велику розораність сільськогосподарських угідь посилюються ерозійні процеси. У місцях ерозійної діяльності ґрунти є дуже не стійкими і швидко деградують. Ерозія і дефляція (руйнування і розвіювання ґрунтів під дією вітру) вкрай несприятливі для розвитку сільського господарства явища [2].

Гідрометеорологічну небезпеку для сільського господарства створюють сильні дощі, зливи, град, посухи, заморозки. Їх характерною особливістю є досить велика мінливість протягом року та з року в рік. Особливо небезпечними для землеробства є посухи, які за останні десятиліття значно почастишали в Україні. Нині вони є однією з небезпек для розвитку сільського господарства.

Для зменшення ризику втрати врожаю сільськогосподарських культур, підтримання ефективності виробництва аграрного сектору в посушливі роки важливо визначити доцільність зрошення, впроваджувати вологозберігаючі технології обробки ґрунту, використовувати посухостійкі сорти культурних рослин, дотримуватися спеціальної технології внесення мінеральних добрив.

До гідрологічних явищ, що негативно впливають на екобезпеку сільського господарства, відносять підтоплення, площі яких становлять майже 70 тис. км² (12% території України). Підтоплення завдають цій галузі серйозних збитків (300–500 грн. на 1 га уражених територій у сільській місцевості, або 500 млн.грн. на рік), причому тривалий час.

За останні десятиліття зросла кількість екстремальних кліматичних явищ, які створюють небезпеку для сільського господарства. Зокрема, глобальне потепління є однією з причин, що унеможлиблює довгострокове прогнозування сільськогосподарського виробництва, збільшує ймовірність ризиків для цієї галузі, ускладнює вирішення проблеми продовольчого забезпечення населення. Зміни клімату мають свої наслідки і в Україні; вони позначаються на розвитку сільського господарства та рівні його екобезпеки. Тенденція до підвищення температури повітря спричиняє збільшення вегетаційного періоду багатьох сільськогосподарських культур, особливо зернових; дати настання відповідних фаз розвитку культурних рослин, зокрема озимої пшениці, зміщуються по всій країні на більш ранні строки. Можуть змінюватися спеціалізація сільського господарства, межі агрокліматичних зон, конфігурації їх площ. Зрушення в теплозабезпеченні та умовах зволоження сільськогосподарських культур значно впливають на їх урожайність, технологію землеробства, економічну ефективність сільського господарства [3].

Збільшення тривалості теплозабезпечення протягом вегетаційного періоду зумовлює необхідність широкого використання на всій території країни пізньостиглих сортів зернових культур, що дозволить висівати кукурудзу на зерно і вирощувати соняшник пізніх сортів. За незначного потепління ймовірним є збільшення врожайів сільськогосподарських культур та їх валових зборів, але якщо підвищення температури буде істотним, то можливе пошкодження культур, зростання кількості шкідників і, як наслідок, зниження якості продукції. З урахуванням змін площі й структури посівів сільськогосподарських культур, відповідно, збільшиться кормова база тваринництва, що сприятиме розвитку цієї галузі [4].

Сільське господарство України, маючи потужний природо-ресурсний потенціал, великі обсяги виробництва продукції, багато втрачає через екологічні проблеми. Досі зберігаються високі ризики природної та техногенно екологічної небезпеки, які нерідко перевищують адаптаційний поріг. Істотний вплив на сільське господарство з позицій екобезпеки сьогодні справляють економічна система країни і діяльність людини. Високий рівень сільськогосподарського освоєння землі, недосконалі методи її обробки, неконтрольоване використання мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, збільшення посівів ґрунто-виснажливих культур, відсутність сівозмін призвели до деградації земель, зниження родючості ґрунтів і продуктивності сільськогосподарських угідь.

Забезпечення екологічної безпеки сільського господарства України можливе за умови передбачення явищ, які загрожують безпеці, та реалізації заходів щодо запобігання їх виникненню. За основу слід брати діяльність людини, яка має бути спрямована на захист від впливу негативних явищ на сільське господарство чи зменшення його наслідків. До заходів, що сприяють запобіганню загрозам сільському господарству, належать: перегляд, удосконалення структури і спеціалізації сільського господарства; оптимізація структури сільськогосподарських угідь; зменшення посівних площ ґрунто-виснажливих культур у структурі посівів; поліпшення методів обробітку ґрунту. Збільшення врожайності має супроводжуватися відновленням втрат, пов'язаних з її зростанням. Для запобігання можливим загрозам доцільним є переведення еродованих, надмірно забруднених сільськогосподарських угідь, особливо ріллі, в інші категорії земель.

Список літератури:

1. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування. Природно техногенна (екологічна) безпека. Т. 1. За ред. д.е.н., проф., чл. кор. НАН України Б.М. Данилишина. К.: Наукова думка, 2013. 389 с.
2. Україна: основні тенденції взаємодії суспільства і природи у ХХ ст. (географічний аспект). За ред. Л.Г. Руденка. К.: Академперіодика, 2017. С. 74–77.
3. Тенденції змін планетарного клімату та їх можливого впливу на основні сектори української економіки. За ред. М.А. Хвесика. К.: Логос, 2017. С. 202–206.
4. Барановський В.А. Україна. Еколого-географічний атлас: атлас-монографія. К.: Варта, 2009. 218 с